

דרוש של רבינו הגדול בעל הש"ך זללה"ה מפתיע ויקר המציאות.

כמה מעלות טובות למקום עלינו וכו'.

דברי בעל הגדה יש להקשות (א) מדוע בחר באלו ט"ו מעלות דוק הלא עוד נעשו לנו נסים ונפלאות כאלה כמו עמוד ענן ועמוד אש להאיר ומי באר ומלחמות עמלק ושאר נסים לא חשב אותם. ואשר בחר לספר באלה כמה מהם המה רסוג אחד. כמו עשיית השפטים ובאלהיהם והרג בכוריהם ונתן לנו את ממונם ושקע צרינו בתוכו הנראים נכללים בעשיית השפטים, והמגיד קא חשיב כל אחד ואחד בפ"ע. (ב) מדוע יזכיר בכל פרט ופרט דיינו ומה גם כי הלשון דיינו יורה שלא היה ראוי להיות דבר הבא אחריו כמו שדרשי חז"ל על פסוק והריקותי לכם ברכה עד בלי די עד שיבלו שפתותיכם לומר די (תענית ט), וקשה למה המאוחר יהיה יותר לפני משורת הדין מאשר לפניו. (ג) אלו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו. נודע קושית המפרשים מה הי' לנו במעמד הר סיני בלי התורה הקדושה. (ד) ולא בנה לנו את בית הבחירה קשה למה לא נקט בית המקדש. (ה) על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת יש לברר כפל הלשון (ו) בסופו קתני ובנה לנו את בית הבחירה לכפר על כל עונותינו, ולא נקיט זאת ברישא אלו הכניסנו לארץ ולא בנה לנו את בית הבחירה לכפר על כל עונותינו. ויתר דקדוקים יבוארו בתוך הדרוש, ונראה לתרץ הסיגנון יהיה כך. דבודאי יציאת מצרים היה ע"פ הדין כאשר נבאר אכל יקשה למה עשה בהם שפטים ונצריך לומר טעם על עשיית השפטים באלהיהם ואם יקשה למה עשה באלהיהם ואם נתרץ על עשיית השפטים באלהיהם יקשה למה הרג בכוריהם וכו' עד גמירא, אם האחד מיושב לנכון יקשה לנו על השני. ורק ט"ו מעלות האלו בחר בעל הגדה כי אלה איפה יסתרו זה את זה אבל שאר נסים ונפלאות לא שייכים לכאן. ובסופו כאשר יגיד שתכלית הדבר הי' אשר בנה לנו בית הבחירה לכפר על כל עונותינו יתורץ הכל בס"ד:

איתא במסכת ב"ק (דף כ"ז ע"ב) רב יהודא אמר לא עביד אינש דינא לנפשי.
רב נחמן אמר עביד אינש דינא לנפשי היכא איכא פסידא כ"ע לא פליגי דעביד אינש דינא לנפשיה, וידוע דמ"ה חישב הקב"ה הקץ והוציאנו קודם נשלם הנמן ד' מאות שנה דאם שהו שם רגע עוד היו משוקעים בטומאה, וזה דברי בעל הגדה ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים ר"ל לעולם כדפי' רש"י על פסוק אם תשקור לי ולניני ולנכדי (בראשית כ"א) ע"כ רחמי האב על הבן. ומתורץ בזה מה דאיתא במדרש ילקוט שבא עוזא שר של מצרים נגד הקב"ה בטענה למה אתה רוצה להטביעם כו' מיד כינס הקב"ה פמליא של מעלה ואמר להם הוו דנין ביני ובין עוזא, וקשה למה המתין ער קריעת י"ס תיכף על הוצאתם הר"ל לדון, ובדברינו מתורץ דבכמו זה עביד אינש דינא לנפשיה דהוה פסידא דאם שהו עוד רגע וישתקעו שמה ח"ו. אך השתא שיצאו ממצרים ממקים הטומאה שפיר בא עוזא לדין. והנה המפורשים הקשו למה

עשה הקב"ה שפטים במצרים הלא נגזר על ישראל בברית בין הבתרים ידוע תדע כי גר יהיה זרעך כו' ותירצו דמצרים נענשו על קושי השעבוד, ועל הא דיצאו ממצרים קודם הזמן אמרו ג"כ הטעם משום דקושי השעבוד השלים כי מה לי אם אדם יעבוד בכל יום ח' שעות ולא היה לו לעבוד רק ב' שעות ביום פשיטא דנשלמה מלאכתו קודם הזמן המוגבל וזה „אלו הוציאנו ממצרים" ר"ל קודם הזמן המוגבל וק' למה? וצ"ל משום דקושי השעבוד השלים דהקב"ה חישב הקץ שיהיו רק רד"ו שנה ותכפול העבודה למען לא ישתקעו שמה וא"כ ק' „למה עשה בהם שפטים"? דבלא זה יהיה לנו טעם על עשיית השפטים משום קושי השעבוד אבל עתה מוכרח דקושי השעבוד השלים וא"כ למה עשה בהם שפטים, וזה.

אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דיינו.

וע"כ צ"ל תירוץ אחר על עשיית השפטים ואז יקשה למה עשה באלהיהם. דהנה המפרשים הקשו למה פתח הקב"ה בעשרת הדברות אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים ולא אמר אשר בראתיך (עיין בכוזרי) ותירצו דיציאת מצרים היה מופת חותך יותר שנודע ה' משפט עשה ונתפרסם יותר יכלתו ואלהותו כאשר באמת אמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלהים הוא (שמות ח' ט"ו). ומקרא מלא דבר בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר ותכחד מן הארץ ואולם בעבור זאת העמדתך בעבור הראתך את כחו ולמען ספר שמי בכל הארץ (שמות ט' ט"ו). והנה פרעה ו.ל עמו נתחייבו כליה למקום (עיין רמב"ם פ"ו מהל' תשובה) אבל עשה בהם שפטים לפרסם כי אין עוד מלבדו אלהי השמים והארץ ועתה יקשה „למה עשה באלהיהם?" בלא זה הייתי אומר שהעביר גילולים מן הארץ להודיע שהוא אל לבדו אך עתה נודע מעשיית השפטים שהוא אל הוא היוצר ונתפרסם אלהותו ואם כן למה עשה באלהיהם וזה.

אלו עשה בהם שפטים ולא עשה באלהיהם דיינו.

וע"כ צ"ל תי' אחר על אשר עשה באלהיהם אבל אז יקשה למה הרג בכוריהם. דהנה יש טעם למה הרג בכוריהם משום שעבדו עם ישראל בפרך וישראל נקראים בני בכורי ישראל והוא מזה כנגד מדה. גם י"ל טעם אחר על מכות בכורות משום דאיתא ברש"י פ' הנחם ובמדרש ילקוט שהיו המצרים אומרים שהיו שולטים בנשותיהם של ישראל לכך כתיב גן נעול אחותי כלה הקב"ה העיד עליהם שם של י"ה שבטי י"ה עדות לישראל שלא זינו נשותיהן של ישראל עם המצרים והיינו דכתיב החנוכי, והנה י"ל מה עדות הוא זה שם של י"ה ונראה דאיתא בזוהר בא שהשם של י"ה היה כתוב על פתח הבית של ישראל לכך נלקו בכורי מצרים ולא נלקו בכורי ישראל, ה' על מנוזה זו וד'. על מנוזה אחרת, ועוד איתא שאפילו מצרי בא על עשר נשים נלקו כל הבכורים של העשר נשים, א"כ שפיר שמי י"ה מעיד עליהם שכיון שמחמת שם

של י"ה לא לקו בכורי ישראל א"כ מוכיח שלא נטמאו נשי ישראל, דאם היו מצרים שולטים בהן היו נלקים ג"כ כמו שנלקו שאר בכורי הנשים נמצא זה לפע"ד תירוץ נכון על שנלקו בכורי מצרים כרי שמתוך זה יובחן ויוכר שלא נטמאו בהם נשי ישראל, וזה מה דאיתא במס' ב"מ (דף ס"א ע"ב) למה נאמר גבי ציצית אני ה' ויציאתי מצרים. אני הוא שהבחנתי במצרים בין טיפה של בכור לטיפה שאינה של בכור אני הוא עתיד ליפרע ממי שתולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא, וקשה מה ענין זה לזה? ולפ"ז ניחא שידוע שציצית הוא עדה ומציל מן הזנות כדאיתא במסכת מנחות (דף מ"ד) שטפחו לו ציצית על פניו ונדמו לו כד' עדים וזה מה דאיתא ברש"י בפ' שלח לך פתיל תכלת על שום שכול בכורות ודו"ק ויש להרחיב הענין ועתה עת לקצר, ונחזור לעניננו הראשון שאם תאמר תי' אחר על שעשה באלהיהם קשה על שהרג בכוריהם לפי שקשה למה עשה שפטים באלהי מצרים יותר מן אלהי כנענים, ונראה לפי שיש ב' גירסות בת"כ הובא בילקוט פרשת קדושים יש גורסין שהמצרים היו שטופין בע"ג יותר מן הכנענים ומכל האומות, ויש גורסין להפך שהכנענים היו שטופין בע"ג יותר מן המצרים ומכל האומות ע"ש. ואם כן לפי הגירסא הראשונה ניחא לכך עשה שפטים באלהיהם ולא עשה באלהי הכנענים ואיתא במס' קדושין (דף ס"ח ע"ב) דקיי"ל בן בתך הבא מן הנכרי קרוי בנך מקרא דכתיב גבי כנענים כי יסיר בנך מאחרי, בן בתך הבא מן הנכרי קרוי בנך וא"כ ק' למה הרג בכוריהם? בל"ז י"ל כמ"ש להעיד שלא נטמאו נשי ישראל במצרים שאם לא כן היו נלקים גם בכורי ישראל שהרי היו בכורים של מצרים כמו מצרי שבא על עשר נשים לקו כולם, אבל עכשיו הא קי"ל בנך שהולד הורך אחר אמו, אלא ודאי צ"ל כדדחי התם ההוא דוקא בכנען הוא דכתיב ולא שאר אומות והיינו כמ"ש התוספות ד"ה הניחא דהכנענים היו אדוקים בע"ג יותר מכל האומות וממצרים וא"כ הדרא קושיא לדוכתא כיון שעשה באלהיהם למה הרג בכוריהם, וזה.

אלו עשה באלהיהם ולא הרג את בכוריהם דיינו.

וע"כ צ"ל תי' השני שהרג בכוריהם דהיינו משום שעבדו עם ישראל בפרך והם נקראים בכורים כדכתיב בני בכורי ישראל ואז יקשה למה נתן לנו את ממונם? לפי שנקדים שיש ב' תירוצים על שנתן לנו את ממונם, א) שכן עבודה כדאיתא בסנהדרין (צ"א ע"א), ב) שכל הכסף והזהב שלנו הוא מיוסף כמ"ש בכמה מדרשים לפי שלקט יוסף כל הכסף במצרים [ועפ"ז אמר הגאון אאמ"ו מה דכתיב כאשר הביאו אחי יוסף המטמון אשר מצאו באמתחותיהם ואמר להם האיש אשר על בית יוסף אל תיראו אלהי אבותיכם נתן לכם מטמון כספיכם בא אלי, וקשה כפל הלשון ולפמ"ש ניחא לפי דאיתא במס' ברכות (דף ט' ע"ב) שלא יאמר אותו צדיק ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם ולכך אמר ה' אלהי אבותיכם נתן לכם מטמון כלומר מכח אלהי אבותיכם ניכח שכל המטמון שלנו ואין זה כסף מצרים לכן אמר כספיכם בא אלי כלומר שכל הכסף

שבא אלי מכל המדינות וארצות הכל כספיכם הוא וכדאיתא נמי בזוהר שלכך היה הרעב במצרים כדי שיקוים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול וזה כספיכם בא אליו ונחזור לעניננו כשתאמר תי' על הרג בכוריהם לפי שעבדו עם ישראל בפרך קשה למה נתן לנו את ממונם? וא"א לומר שכר עבודה משום שנקדים שיש כמה מדרשים חלוקין יש אומרים שישראל במצרים היו כשרים וצדיקים ויש אומרים שהיו ג"כ חוטאים ופושעים כמו המצרים רק הקב"ה גאלם למען שבועת האבות. ואיתא במ"ר הובא בילקוט יחזקאל ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם אם צאן למה אדם, אם אדם למה צאן? צאן לעונשין ואדם למתן שכר. כלומר כשהן בעלי עביות נקראים צאן שלא יענשו כבהמה וכשהם צדיקים וכשרים נקראים אדם שיקבלו שכר כאדם [ועי' אמרתי פי' הפסוק משפטיך תהום רבה אד"ם ובהמ"ה תושיע ה'] ואיתא במשנה ב"מ (דף ע"ג ע"ב) ר' סעורם אחוה דרבא הוי תקיף אינשי דלא מעלו ומעייל בגוהרקא דרבא א"ל רבא שפיר קא עבות דתנינא ראיתי שאינו נוהג כשורה מנין שאתה רשאי להשתעבד בו ת"ל לעולם בהם תעבודו ובאחיכם ואיתא במ"ר פ' בשלח ויסע כצאן עמו מה צאן אף שהיא מכלות אילנות אין בעליה מקפידין על כך. כך ישראל אע"פ שחוטאין הקב"ה נוהג בהם כצאן כו' עד צאן לעונשין ואדם למתן שכר וא"כ מוכח שחטאו ישראל ונקראים צאן ולא היו נוהגין כשורה וק' למה נתן לנו את ממונם? בל"ז י"ל שכר עבודה אבל עכשיו שנקראים צאן הא כתיב לעולם בהם תעבודו ובאחיכם וזה.

אלו הרג את בכוריהם ולא נתן לנו את ממונם דיינו.

וע"כ צ"ל תי' השני על שנתן לנו את ממונם דהיינו שכל הכסף והזהב שלנו הוא משל יוסף וא"כ יקשה לנו למה קרע לנו את הים? בהקדם שיש מדרשים מחולקים למה נקרע הים (מ"ר פ' בשלח). א' בזכות יוסף נקרע הים דכתיב הים ראה וינס בזכות וינס ויצא החוצה. ב' בזכות ויבקע אברהם את עצי העולה ויבקעו המים, והנה ידוע שגבי יוסף גופי' יש פלונתא חד מ"ד ס"ל יוסף רצה לבא על אשת פוטיפר אלא שנודמנה לו דיוקנו של אביו ובמדרש הוסיף עוד שבקש להרגו באבן שנאמר מידי אביר יעקב משם רועה אכן ישראל (הובא בילקוט פ' וישב) והנה בודאי לפי המ"ר הזה מה שייך לומר בשביל וינס יוסף החוצה נקרע הים אדרבא הלא בקש לבוא עלי' ובע"כ נס החוצה. ונראה בזה דאיתא במסכת שבת (דף מ"ט ע"ב) ויבא יוסף לעשות מלאכתו ח"א מלאכתו ממש וח"א לעשות צרכיו נכנס. שבקש לבא על אשת פוטיפר אלא שנודמנה לו דיוקנו של יעקב. וקשה במאי קמיפלגי ונראה דודאי המ"ד הראשון אינו רוצה להוציא לעו על אותו צדיק ולדרשו לגנאי ולכך דורש מלאכתו ממש ומ"ד הב' ג"כ דרשו לשבח ליוסף לפי שמצינו לעבד נמכר יוסף לפוטיפר וקיימא לן אין העבד נקנה לרבו אא"כ עשה לרבו מלאכה בגופו כגון התיר לו מנעלו או רחצו וסכו אבל מלאכות שאינם נוגעים בגופו כגון חשבונות של רבו וכיוצא בו לא נקנה עבד בשביל זה (עיין ב"ד סי' רס"ז) וא"כ אי תימא מלאכתו ממש נמצא יהיה

יוסף עבדו של פוטיפר וזה יהיה גנאי ליוסף שיהיה נמכר לעכו"ם ועוד שיהיה גנאי לכל ישראל שגזלו כל כסף וזהב שבמצרים מה תאמר שהיו של יוסף הלא יוסף עבד היה לפוטיפר. ומה שקנה עבד קנה רבו. ולכך מפרש האי מ"ד לעשות צרכיו נכנס נמצא שלא קנה אותו פוטיפר והיה כל הכסף של יוסף. ואפשר שלזה כיון המדרש גם תרגום אונקלוס למבדק בכתבי חושבני שבוה אין נקנה כנ"ל וזה שאמר הכתוב (תהלים ק"ה) ויך כל בכור בארצם ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל כלומר אף שהכה כל בכור בארצם וגם נתן ממונם וא"כ לא תאמר שמלאכתו הוא מלאכתו ממש כי למה נטלו ממונם וא"כ יש בשבטיו כושל כדאיתא בגמרא סוטה (דף ל"ו ע"ב) אמר יעקב עתידין אחיך שיכתבו על אבני האפוד רצונך להמחה מהם אעפ"כ אין בשבטיו כושל כי שמח מצרים בצאתם וא"כ כסף וזהב היה הענקה וכדאיתא בילקוט פרשת ראה ולא שברחו כי בורח אין מעניקין אותו כי שמחו בצאתם ומרצונם הטוב יצאו. נחזור לענינינו כשנאמר שנתן לנו ממונם משום שהכל שלנו הוא מכח יוסף וא"כ צ"ל שיוסף לא נקנה לעבד לפוטיפר וא"כ קשה הא דכתיב ויבוא יוסף לעשות מלאכתו וע"כ צ"ל דמלאכתו לאו מלאכתו ממש אלא לעשות צרכיו נכנס לבוא על אשת פוטיפר וא"כ אין לו זכות בזה ואדרבה בקש לחטוא וא"כ א"א לומר בזכות וינס יוסף החוצה הים ראה וינס וא"כ ק' למה קרע לנו את הים? בל"ז י"ל בשביל וינס ויצא החוצה אבל השתא נהפוך הוא. וזה.

אלו נתן לנו את ממונם ולא קרע לנו את הים דיינו.

וע"כ צ"ל תי' השני על שקרע לנו את הים בזכות ויבקע אברהם עצי העולה ויבקעו המים וא"כ קשה למה העבירנו בתוכו בחרבה? דאיתא במדרש ילקוט פ' בשלח שהיו מלאכי השרת מקטריגים הללו שהן עובדי ע"ג תעשה להם הים יבשה והשיב להם הקב"ה בזכות התורה שעתידין לקבל על הר סיני אני עושה להם הים יבשה. יש להקשות למה הקשו על שעשה הים יבשה ולא הקשו על קי"ס? ונראה פשוט דאיתא בכמה מדרשים דאף שישראל היו חוטאים במצרים גאלם הקב"ה בשביל זכות אבות וכמו שהקדמנו בזכות ויבקע עצי העולה ויבקעו המים אבל לעשות ים יבשה זה ללא צורך הוא שהרי אף אם היו סובלים צער והיו הולכים במים והיו נצולים מיד שונאיהם די אלא ודאי כדאיתא במדרש פרשת בשלח אם לאדם יחיד עשיתי הים יבשה דכתיב יקוו המים ותראה היבשה לעדה קדושה שיאמרו לפני זה אלי ואנוהו לא כ"ש וא"כ כשהם עדה קדושה שייך כ"ש זה אבל כשהיו עובדי ע"ג נהי שיאמרו זה אלי ואנוהו מ"מ גם עבדו ע"ג וכדאיתא בגמרא ועבר בים צרה זה פסל מיכה שהיה עמהם. ממילא לא שייך כ"ש זה וא"כ איך תעשה להם הים יבשה והשיב להם הקב"ה בזכות שיקבלו התורה על הר סיני אני עושה להם ים ליבשה. והנה יש לדקדק מה שאמרו המלאכים שהם עובדי ע"ג הא ודאי ישראל היו עובדין להקב"ה ג"כ שאמרו זה אלי ואנוהו והיו עובדין לע"ג בשיתוף. וא"כ צ"ל דס"ל למלאכים בשיתוף אסור וצ"ל דישראל היו להם קודם מתן תורה דין ישראל שיש פלוגתא

בין הפוסקים הרמב"ן ובעל עשרה מאמרות סוברים שישראל קודם מ"ת היו להם דין ישראל. והתוס' במס' ב"ב סוברים שישראל קודם מ"ת היו להם דין בני נח וקיי"ל דישאל מוזהרין על השיתוף אבל בני נח אינם מוזהרים על השיתוף וא"כ כשתאמר תי' על קרע לנו את הים בזכות ויבקע עצי העולה ויבקעו המים קשה דהרי זה ויבקע עצי העולה חטא הוא שהקריב עולה תחת בנו ואיתא במדרש שאמר זה תמורת בני וקיי"ל בני ישראל עושין תמורה ואין הכותים עושין תמורה. אלא ודאי צ"ל כהרמב"ן ובעל י' מאמרות דקודם מ"ת היה להם דין ישראל וא"כ ק' למה העבירנו בתוכו כחרבה? הלא קשה מה שהקשו מה"ש הללו עובדי ע"ג תעשה להם הים יבשה. בל"ז י"ל קודם מ"ת יש להם דין בני נח ובני נח אינם מוזהרין על השיתוף וכמו שכת' אבל השתא מוכח מאברהם שנהפוך הוא וזהו:

אלו קרע לנו את הים ולא העבירנו בתוכו בחרבה דיינו.

וע"כ צ"ל תירוץ אחר על שהעבירנו בתוכו בחרבה שהוא בשביל התורה שיקבלו על הר סיני וא"כ אלו העבירנו בתוכו בחרבה ולא שקע צרינו בתוכו דיינו משום שנקדים על הא דשקע צרינו בתוכו יש להקשות שהרי כבר נשבע שאינו מביא מבול כמו שאמרו באמת המצריים נדונם במים שכבר נשבע שאינו מביא מבול לעולם וכדאיתא בסוטה (דף י"א ע"א) ובאמת איתא שם והם לא ידעו שעל כל העולם אינו מביא אבל על אומה אחת מביא. אבל באמת זה היה ערמה על השבועה וה"נ איתא במ"ר פרשת לך לך שאמר אברהם חלילה לך מעשות כדבר הזה הלא כבר נשבעת שאינך מביא מבול לעולם מה אתה מערים על השבועה והתם נמי כי סדום לא היה רק אומה אחת אלא ודאי תי' זה של אומה אחת הוא לחד מ"ד ערמה וידוע שבשעת מתן תורה כפה הקב"ה הר גיגית על ישראל ואם היה ח"ו מאבד את ישראל היה גם כן כמו מבול שהיה מאבד אומה שלימה דמה לי מבול של מים או של אש או של עפר דהכי נמי איתא במ"ר פ' לך לך מה אתה מערים על השבועה שמא מבול של מים אי אתה מביא וזה הענין דאיתא במסכת זבחים (דף קט"ז ע"א) בשעה שנתן הקב"ה את התורה באו האומות אצל בלעם א"ל ד' למבול ישב והשוב להם בלעם כבר נשבע שאינו מביא מבול אלא ד' עוז לעמו יתן כו' א"כ כשנאמר שהקב"ה העבירנו בתוכו בחרבה בזכות התורה שעתידין לקבל על הר סיני תקשי מה זכות הוא זה והלא הקב"ה כפה אותם לכך וביקש לאבדן אלא צ"ל שכבר נשבע שאינו מביא מבול לעולם ולא היה רשאי לאבדן וא"כ תקשי הלא ישראל לא היה רק אומה אחת אלא ודאי אפילו על אומה אחת חל השבועה אם כן קשה למה שקע צרינו בתוכו? הלא כבר נשבע שאינו מביא מבול לעולם מה תאמר המצרים לא היו רק אומה אחת הלא זה ערמה הוא ואפילו על אומה אחת אינו מביא וזהו.

אלו העבירנו בתוכו בחרבה ולא שקע צרינו בתוכו דיינו.

וע"כ צ"ל תירוץ אחר על שקע צרינו בתוכו ואזי יקשה, אלו שקע צרינו בתוכו ולא ספק צרכנו במדבר משום שנקדים שיש עוד תירוץ על שקע צרינו בתוכו אף אם נאמר שהשבועה היתה גם על אומה אחת שאינו מביא מכול משום דאיתא כפרקי דר"א ובילקוט יונה גבי נינוה שכל המצרים נטבעו בים חוץ מפרעה שנשאר חי כדי שיספר מעשיו ונפלאותיו של הקב"ה וילמדו האומות ממנו לעשות תשובה [ונ"ל שזה שאמר הכתוב מרכבות פרעה וחילו ירה בים ולא כתיב פרעה וחילו ירה בים] א"כ י"ל לעולם על אומה אחת ג"כ אינו מביא והא דשקע צרינו היינו משום דאפילו אומה אחת שלימה אינה נאבדה שהרי פרעה שהוא המלך והעיקר שבאותה אומה נשאר חי [וכמ"ש ואעשה אותך לגוי גדול הוי כמו שלא נאבדו ישראל שישאר משה לבד ודו"ק] ואך יקשה למה ספק צרכינו במדבר? לפי שיש להקשות על זה למה נשאר פרעה חי יותר מכל המצרים? וצ"ל כדי שילמוד תשובה וזה דלא כבעד"י מאמרות דכתב דרק בישראל מהני תשובה וא"כ קשה דהא מצינו שלא הועיל תשובה לכנענים דכתיב בהו לא תחיה כל נשמה הלא פרעה נשאר חי להירות להם תשובה אלא ודאי צ"ל דאיתא פלוגתא במס' בב"ב (דף קי"ט) ובעז"ו (דף נ"ג) ושאר מדרשים ומפורשים אי א"י מוחזקת היא לישראל מימות אברהם אבינו שכבש או א"י והכנענים לא היו רק שומרים וכדאיתא בת"כ הובא בילקוט קדושים שהכנענים אינם רק שומרים שלכם ע"ש או א"י של כנענים היא עד שכבשו ישראל את הארץ והשתא דקא זכו בגווה ולא למפרע וכי הרמב"ן ז"ל ושאר מפרשים דמדכתיב ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמורי, מוכח דאין א"י מוחזקת להם מאבותיהם דאי מוחזקת מה בכך שלא שלם עון אמורי מ"מ הלא אינם רק שומרים של ישראל ופשיטא דכל אדם יכול לדחות שומר שלו מתי שירצה, ואיתא במ"ר פ' בשלח ויסב אלהים למה לא הוליכן בפשוטה והקיפן במרבר מ' שנה דאמר הקב"ה אם אני מוליכן לארץ מיד כל אחד עוסק בכרמו ובשדהו ובתאנתו תורה מה תהיה עליה לפיכך הקיפן מ' שנה כדי שיעסקו בתורה ואח"כ יבואו לא"י ויעסקו שם בכרמיהם ובשדיהם וכדכתיב ואספת דגנך וגו' א"כ כשתאמר תירוץ על שקע צרינו בתוכו ולא עבר על שבועת המבול משום שפרעה נשאר חי וק' למה נשאר חי? וצ"ל ללמוד תשובה לגוים, יקשה למה לא הועיל תשובה לכנענים? אלא צ"ל דא"י מוחזקת היא מאבותינו וא"כ תקשי למה ספק צרכינו במדבר ארבעים שנה? בל"ז לא קשה למה לא הכניסנו מיד י"ל כי לא שלם עון האמרי אבל עכשיו נהפך הוא שהרי כתב הרמב"ן שמכח כי לא שלם עון האמורי מוכח דא"י אינה מוחזקת [ובאמת איתא במ"ר פ' בשלח ויכם הרכב והפרשים ואף פרעה דברי ר"י ר"נ אמר חוץ מפרעה] וזה:

אלו שקע צרינו בתוכו ולא ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה דיינו.

וע"כ צ"ל תירוץ אחר על ספק צרכנו במדבר דהיינו כשיבואו לא"י מיד

יעסקו בכרמיהם וכדאי' ואספת דגנך ולא יעסקו בתורה לפיכך עכבם במדבר כדי שיעסקו בתורה מתחילה מ' שנה וא"כ אלו ספק צרכנו במדבר מ' שנה ולא האכילנו את המן דיינו משום שנקדים שיש ב' תירוצים על אשר האכילנו את המן א) איתא בילקוט פ' בשלח כדי שיהיה המן למשמרת לפי שעתידין ישראל לומר האיך נעסוק בתורה במה נפרנס את עצמנו לכך צוה הקב"ה קח צנצנת המן והנח לדורות שיראו ישראל ראשונים שעסקו בתורה האיך פרנסן הקב"ה במן כך אם תעסקו בתורה הקב"ה ימציא פרנסתיכם (וזה מאמרם לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן) ועוד טעם אחר שמכח המן מוכח שיום השבת קודש הוא וכדכתיב ראו כי ה' נתן לכם השבת על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים. וי"ל דזה שייך לפלוגתא דאיתא במס' ברכות (דף ל"ה ע"ב) ת"ר ואספת דגנך מה ת"ל לפי שנא' לא ימיש ספר התורה הזה מפיו יכול דברים ככתבן ת"ל ואספת דגנך הנהג בהן דרך ארץ דברי ר' ישמעאל רשב"י אומר אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה תורה מה תהא עליה אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י אחרים שנא' ועמדו זרים ורעו צאנכם ואם כן אם תאמר ת"י על ספק צרכינו במדבר מ' שנה כדי שיעסקו בתורה בתחילה במדבר ואח"כ יעסקו בשדיהם ובכרמיהם וכדכתיב ואספת דגנך וא"כ בע"כ מוכח כר' ישמעאל ולא כרשב"י וא"כ ק' למה האכילנו את המן דמורה דיש לעשות כרשב"י לעסוק רק בתורה ולא במלאכה ויתפרנסו מהקב"ה כנ"ל כמו ישראל מן המן וא"כ נהפוך הוא וזה.

אלו ספק צרכינו במדבר ארבעים שנה ולא האכילנו את המן דיינו.

וע"כ צ"ל ת"י אחר על אשר האכילנו את המן שמכח המן נזכור שיום השבת קודש הוא וא"כ אלו האכילנו את המן ולא נתן לנו את השבת דיינו. משום שנקדים שיש להקשות למה באמת צוה הקב"ה לנו בפ"י על מצות שבת הלא כבר שמרו ישראל את השבת במצרים? כדאיתא במדרש, ותירצו המפרשים הטעם לפי שבמצרים היו שומרים רק יום שביעי כמו שעושין שאר אומות יש מהן שומרים יום ראשון כמו שבת ויש מהן שומרים יום ששי כמו שבת לכך צוה לנו הקב"ה את השבת שזה הוא יום השביעי שבו שבת אל מכל מלאכתו. וזה התירוץ היה נכון אלו לא האכילנו את המן אבל עכשיו שאמרנו שלכך האכילנו את המן שנדע שיום השבת קודש הוא שלא ירד בו המן כדכתיב ויברך ה' יום השביעי ברכו במן וקדשו במן א"כ מכח המן מוכח שזה יום שביעי גמור וכן שמרו במצרים כדאיתא ישמח משה במתנת חלקו וא"כ למה צוה לנו על השבת וזה :

אלו האכילנו את המן ולא נתן לנו את השבת דיינו.

וע"כ צ"ל ת"י אחר על שנתן לנו את השבת בשביל שיראו הכותים שהקב"ה הבדיל אותנו מכל הכותים וכדכתיב ושמרו בני ישראל את השבת כי אות היא ביני ובין בני ישראל לדעת כי אני ה' מקדשכם וכדאמרינן המבדיל

בין קודש לחול בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה וא"כ אלו נתן לנו את השבת ולא קרבנו לפני הר סיני דיינו, לפי שנקדים מה שהקשו המפרשים על מה שאמר אלו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו למה דיינו היה בכך אם הקריבנו לפני הר סיני? ונ"ל לתרץ לפי פשוטו משום דידוע שבמעמד הר סיני כרת הקב"ה ברית עם ישראל שאינו מחליפן באומה אחרת וכן איתא במדרש שהקב"ה כרת עמהם ברית בחורב בהר סיני להפרישן מן העו"ג ואיתא נמי במס' שבת (דף פ"ט ע"א) למה נקרא שמו הר סיני שבו ירדה שנהא לכותים וא"כ שפיר קאמר אלו קרבנו לפני הר סיני כו' בל"ז הייתי אומר כדי להכניסנו בברית ולהפרישנו מן העו"ג אבל עכשיו שנתן לנו את השבת להפרישנו מן העו"ג וא"כ.

אלו נתן לנו את השבת ולא קרבנו לפני הר סיני דיינו.

ע"כ צ"ל תי' אחר על שקרבנו לפני הר סיני ואז יקשה למה נתן לנו את התורה? דאיתא בזהר פ' בראשית דחטא אדה"ר לא נתקן לגמרי עד מעמד הר סיני משום דחטא בע"ג לכך לא הועיל תשובתו ואיתא במס' שבת (דף פ"ז ע"א) שיבר את הלוחות מאי דרש אמר מה פסח שהוא אחד מתרי"ג מצות אמרה תורה וכל בן נכר לא יאכל בו התורה כולו וישראל מומרים עאכ"ו והסכים המקום עמו ע"ש וא"כ קשה האיך נתן להם את התורה וצ"ל כתי' התוס' שם ד"ה מה פסח דאין זה ק"ו גמור משום דבן נכר אסור בקרבן אבל מ"מ יש ליתן להם התורה כשיעשו תשובה ובס' פענח רויא מביא עוד תי' דגבי פסח למולים ולערלים כשר וישראל לא עבדו כולם ע"ג שהרי שבט לוי לא עבדו וידוע דאיתא פלוגתא בזהר ובמ"ר אי תשובה מהני גבי חטא ע"ג או לא וא"כ אם תאמר תי' על קרבנו לפני הר סיני שהוא בשביל לתקן חטא אדה"ר קשה הלא אדה"ר עשה תשובה וצריך לומר דתשובה לא מהני בחטא ע"ג וא"כ קשה למה נתן לנו את התורה? בל"ז י"ל דתשובה מועיל כתיב התוס' הנ"ל אבל השתא שקרבנו לפני הר סיני מוכח דלא מועיל תשובה בחטא עו"ג וזה.

אלו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו.

וע"כ צ"ל תי' השני על שנתן לנו את התורה דהיינו למולים ולערלים כשר וא"כ יקשה אלו נתן לנו את התורה ולא הכניסנו לארץ ישראל דיינו ומשום שנקדים דאיתא בפסחים (דף ס"ב ע"ב) אי למולים ולערלים כשר רב חסדא סבר מקצת ערלים פסולה ורב אשי סבר דלא פסולה ועיין ברמב"ם פ"ב מה' ק"פ ובכ"מ והראב"ד שם ובקידושין (דף ל"ז ע"ב) כחבו התוס' על הא מכילתא שכל זמן שהיו ישראל במדבר לא הקריבו אלא פסח אחד והא כתיב ביאה גבי פסח היינו עשה מצוה זו שבשבילה תכנס לארץ וא"כ אמאי לא עשו אלא פסח אחד ואעפ"כ נכנסו לארץ וכתבו על זה ב' תירוצים תי' א' לפי שלא היו יכולין לעשות פסח שהיו רובן ערלים שלא נשבה רוח צפונית ולא היו יכולין למול ובאמת חייבין לעשות פסח מיד כמדבר קודם כניסתן לארץ ישראל דדוקא היכא דכתיב ביאה ומושב הוא דאינו חייב אלא לאחר

ירושה וישיבה אבל גבי פסח דלא כתיב אלא ביאה לחוד חייבין מיד אלא דלא היו יכוין לעשות הפסח כיון שהיו רובן ערלים כך כתבו התוס' שם לחד תירוצם ות' השני כתבו דהוי ס"ל לישראל כחד תנא דר' ישמעאל דאף דהיכא דכתיב ביאה לחוד אחר ירושה וישיבה משמע והא דעשו פסח אחד במדבר היינו משום שהיה ע"פ הדיבור ע"ש והנה ודאי ת' הראשון שכתבו התו' אתיא כר"ח דמקצת ערלים ומקצת מולין פסוד דאל"כ מה בכך שהיו רובן ערלים דבהדיא מוכח בגמרא דפסחים דרובן ערלים ומיעוט ערלים חד דינא אית להי דמ"ד רובן ערלים פסולה אפי' מיעוט ערלים פסולה ומ"ד מקצת ערלים לא פסולה אפילו רובן ערלים לא פסולה עד דאיכא כולם ערלים א"כ שפיר קאמר אלו נתן לנו את התורה ולא הכניסנו לא"י דיינו לפי שהקשו על נתינת התורה ק"ו מפסח הלא ישראל מומרים היו וא"כ צ"ל ת' שהבאתי בשם פענח רזיא שישראל היו מקצת כשרים ודוקא כולם ערלים פסולה וא"כ קשה למה הכניסנו לא"י? והלא גבי פסח כתיב ביאה דהיינו עשה מצוה זו שתכנס בשבילה לארץ והם לא עשו אלא פסח אחד בלבד ואעפ"כ נכנסו לארץ וא"כ תצטרך לומר תירוץ של התו' שלכך לא עשו אלא פסח אחד לפי שהיו רובן ערלים וא"כ מוכח כרב חסדא דמקצת ערלים פסולה וא"כ הדרא קושיא לדוכתיה האיך נתן לנו את התורה וזה.

אלו נתן לנו את התורה ולא הכניסנו לארץ ישראל דיינו.

וא"כ צ"ל ת' השני שכתבו התו' דלא היו חייבין בפסח עד לאחר ירושה וישיבה והא דעשו פסח במדבר היינו ע"פ הדיבור ואו יקשה למה בנה לנו את בית הבחירה? דהול"ל ולא צוה לנו לבנות בית הבחירה ועוד למה אמר בית הבחירה ולא אמר בית המקדש? ונראה דאיתא במ"ר הובא בילקוט מלכים בנה בניתי בית זבול לך בנין בניתי שהקב"ה בעצמו בנה ביהמ"ק כדכתיב אבן שלמה מסע נבנה נבנה מאליו וק' למה באמת בנה הקב"ה בעצמו את בהמ"ק ונראה משום דאיתא בירושלמי שהיה דוד מצטער שלא הי' יכול למצוא מקום לבנות את בהמ"ק עד שהרחיב לו הקב"ה את המקום ומצא המקום שאמר לו גד הנביא ראה זה בית אלהים, ונראה הענין משום שבה"מ הי' מוכן להבנות על הר כמ"ש בכמה פסוקים ואיתא נמי בירושלמי פ' הנחנקין וקמת ועלית מכאן לבית הבחירה שלא יבנה אלא בגובה של עולם מ"ט כי בהר קדשי בהר מרום ישראל אשתלנו (יחזקאל י"ז כ"ג) ע"כ וכאשר נבנה באמת בהר המוריה ותנן במס' ע"ג (דף מה ע"א) כל מקום שאתה מוצא הר וגבעה בא"י בידוע שיש תחתיה ע"ז של כנענים והקשה התוס' א"כ האיך נבנה בית הבחירה בהר המוריה ותרצו בשם הירושלמי שהיה ע"פ הנביא וזה דאיתא בספרי הובא בילקוט פ' ראה כי אם אל המקום אשר יבחר ד' אלהיכם לשכנו תרדשו ובאת שמה דרוש ע"פ נביא לכך אמר בית הבחירה על שם שנבחר המקום והנה בסנה' פ' הנחנקין (דף פט ע"ב) מפלפל התוס' אי נביא יכול לעקור ד"ת לפי שעה כאליהו בהר הכרמל שהקריב קדשים בחוץ ומייתי דמצינו בכמה מקומות בש"ס ע"פ הדיבור שאני משמע דאם אמר הנביא ע"פ הדיבור לעקור דברי תורה לפי שעה שומעין לו ובתר הכי כתבו התוס' דו"ל דאין שומעין לו ע"ש. א"כ צ"ל שהקב"ה בנה לנו את בית הבחירה דאם לא היה בונה בעצמו לא היה אפשר לבנותו שהרי מוכרח לבנותו על הר וכל הר יש תחתיה ע"ג ואף אם הי' גד הנביא אומר שהוא

המקום המוכן לבנות בית אלהים לא היינו שומעין לו כאיך סברא שבתוס' שהנביא שאומר לעקור דברי תורה אין שומעין לו. לכך אבן שלמה מסע נבנה מאליה. ונחזור לעניננו האיך הכניסנו לא"י והרי כתיב ביאה גבי פסח דהיינו עשה מצוה זו שבשבילה תכנס לא"י. וישראל לא עשו רק פסח אחד. ותצטרך לומר תי' התוס' דס"ל לישראל כאיך תנא דבי ר' ישמעאל דאף דהיכא דכתיב ביאה לחוד לאחר ירושה וישיבה משמע. וא"כ קשה האיך עשו אותו פסח והקריבו קדשים בחוץ. אלא ודאי צ"ל כמו שכתבו התוס' דע"פ הדיבור היה ש"מ דע"פ הדיבור שומעין לנביא לפי שעה לעקור דברי תורה. א"כ קשה למה הקב"ה בעצמו בנה לנו את בית הבחירה הלא די במאמר גד הנביא שאמר זה בית אלהים. בלא זה הייתי אומר דאין שומעין לנביא לעקור דברי תורה אבל השתא הא הוכחנו דשומעין. וא"כ.

אלו הכניסנו לארץ ולא בנה לנו את בית הבחירה דיינו.

ועל כל זה מתרץ ואומר על אחת כמה וכמה כו' שהוציאנו ממצרים ועשה בהם שפטים כו' ובנה לנו את בית הבחירה לכפר על כל עונותינו, משום שנקדים שנודע למה נקרא שמו מ"זכן שנתמשכן בעונותיהם של ישראל דהיינו במשכן זה יפרעו החיוב וכדאיתא במס' קידושין (דף ל"א ע"ב) בתוס' ד"ה איסתייע כו' מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך. שכלה חמתו בעצים ובאבנים שיהיו כפרתן של ישראל ולא כלה חמתו בישראל. וזש"ה ונתתי משכני בתוכם ולא תגעל נפשי אתכם משום דאיתא במס' שבועות (דף ט"ז ע"ב) אשכחן מקדש דאיקרי משכן דכתיב ונתתי משכני בתוכם דקאי על מקדש לעתיד וקרי ליה משכן. וא"כ אמר הכתוב למה באמת אני קורא המקדש משכן וקאמר בשביל שהיה משכון על עונותיהם של ישראל לענין שלא תגעל נפשי אתכם. שאל"כ הייתי מכלה חמתי בהם (או י"ל להיפך ונתתי משכני בתוכם ולא תפרש שאני קורא אותו משכני בשביל משכון ולא תגעל נפשי אתכם אלא המקדש איקרי משכן כפשוטו). וידוע שב"ח אסור למשכן משכון של ב"ח ולמעבד דינא לנפשיה אלא בדבר שהוא שלו. ועפ"ז נ"ל מה שאחז"ל בסנהדרין (דף ק"ד ע"ב) שאמרו ישראל עשוני כעובר על דת דאלו בסדום כתיב וה' המטיר על סדום והכא כתיב ממרום שלח אש. והגמ' לכאורה תמוה מאד מכמה טעמים ולפי מ"ש ניחא דידוע דאסור למשכן את ב"ח בעצמו אפי' ע"י שלוחו רק ע"פ ב"ד דאסור למעבד דינא לנפשיה אם לא שהלוה לא ציית דין ישראל אז מותר למעבד דינא לנפשי' כדאי' במרדכי א"כ שפיר קאמר עשוני כעובר על דת שאיני ציית ד"ו, דאלו בסדום כו' וד' המטיר על סדום וכ"מ שנא' וד', הוא ובית דינו ואלו הכא כתיב ממרום שלח אש בעצמו בלא בית דינו (ואיתא במדרש שלח ע"י מלאך) אלא ודאי עשוני כעובר על דת שמותר למיעבד דינא לנפשיה ע"י שליח, נמצא בזה מתורץ למה בנה לנו הקב"ה בעצמו את בית הבחירה שאילו בנו ישראל אותו לא הי' יכול למשכן ולמעבד דינא לנפשיה אבל עכשיו שהקב"ה בנאו בעצמו שלו הוא נוסל ויכול לעשות דינא לנפשיה וא"כ מתכפרים בו עונותיהם של ישראל שלא יעשו ח"ו כליה לכך קאמר ובנה לנו בעצמו בית הבחירה והיינו משום שיכול למשכנו לכפר על כל עונותינו.